

Informační zdroje a celoživotní vzdělávání

Jiří POTÁČEK

Mendelova univerzita v Brně
potacek@mendelu.cz

INFORUM 2010: 16. konference o profesionálních informačních zdrojích
Praha, 25. - 27. 5. 2010

Abstrakt.

Na aktivní využívání informačních zdrojů, v současné době zejména elektronických, se zaměřujeme v předmětech vyučovaných v různých studijních programech realizovaných v rámci celoživotního vzdělávání na Mendelově univerzitě v Brně. Absolventům vysokoškolského vzdělávání nestačí vědomosti, které získali při ukončení jejich studia. Prudký rozvoj techniky a technologií, uplatnění výpočetní techniky má významný vliv na změny ve všech oborech. Tyto jsou popisovány v odborných informačních zdrojích, ke kterým musí být vedeni studující svými pedagogy v programech celoživotního vzdělávání. Struktura studujících je různorodá. Pro ty, kterým od absolutoria uplynulo více let nebo studujícím v doplňujícím vzdělávání, musí být informační vzdělání a způsob přístupu k informačním zdrojům nezbytnou součástí výuky. Příspěvek je zaměřen na získané zkušenosti a perspektivy výchovy k využívání informačních zdrojů v celoživotním vzdělávání na Mendelově univerzitě v Brně, a to i ve srovnání se standardní výukou.

POTŘEBNOST CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

Současná situace ve všech činnostech i oborech vyžaduje bezpodmínečně podrobné znalosti nejnověji dosažených výsledků v příslušné oblasti vědy, výzkumu, ale také v praxi. Z toho vyplývá potřeba nepřetržitého přístupu k informačním zdrojům v tuzemsku i ze zahraničí. Platí skutečně, že „kdo chvíli stál, již stojí opodál“. Proto se klade velký důraz na zpřístupňování informačních zdrojů, a to nejen v knihovnách a informačních centrech, ale i v odborných institucích a na různých pracovištích. Toto zpřístupňování informačních zdrojů je však pouze pasivní částí ve využívání poskytovaných informací. Vedle toho je nutné vytvořit i aktivní část, kterou tvoří schopnosti a dovednosti tyto poskytované informační zdroje využívat. A zde stojíme před problémem, kdy je třeba naučit širokou škálu uživatelů, jakým způsobem se v poskytovaných zdrojích orientovat, jakým způsobem je mohou vyhledávat, hodnotit, zpracovávat a dále využívat. A právě zde si uvědomujeme, že nestačí jen intuitivní způsoby a formy „pokus – omyl“, aby se dosáhlo efektivního využívání nabízených informačních pramenů. Také nestačí vědomosti získané ve školní výuce na různých stupních a v různých obdobích a rovněž v různé kvalitě. Musí nutně nastoupit celoživotní vzdělávání, které musí být orientováno nejen podle odborných profilů vzdělávaných osob, ale musí obsahovat i výchovu v oblasti informační gramotnosti, kterou neustále v naší populaci dosti postrádáme. Profesionální odborník se bude udržovat na potřebné úrovni pouze tehdy, když dokáže průběžně sledovat nejnovější poznatky svého oboru prostřednictvím využívání klasických i elektronických informačních zdrojů, které jsou mu nabízeny. A toto sledování nebude pro něho přítěží, ale bude to součástí jeho rutinní činnosti.

VYUŽÍVÁNÍ INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

Institut celoživotního vzdělávání byl na Mendelově univerzitě zřízen v roce 2006 jako samostatný vysokoškolský ústav podle Zákona 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů, když předtím existoval již jako celouniverzitní pracoviště a vzdělávací programy pro učitele byly realizovány v rámci fakult po dobu téměř dvaceti let. Ve vzdělávacích programech nyní organizovaných Institutem celoživotního vzdělávání, jsou zařazeny odborné předměty, ve kterých jsou studenti a posluchači kurzů seznamováni s disponibilními informačními zdroji na univerzitě, ale také vůbec existujícími, které mají vztah k profilu univerzity. Jsou ukazovány i praktické způsoby jejich využívání ve formě seminářů a cvičení, a to zejména

- v bakalářském studijním programu Specializace v pedagogice ;
- v celoživotním vzdělávání učitelů – Učitelství odborných předmětů (UOP) a Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku (UPVOV);

v předmětech realizovaných v prezenčním i kombinovaném studiu „Informační technologie ve výuce“, „Moderní didaktická technika“ a „Prezentace ve výuce“. Dále je to ve výuce volitelného předmětu „Komunikační dovednosti“ pro bakalářské studium na Provozně ekonomické fakultě.

Pro Univerzitu třetího věku jsou pořádány odborné semináře spojené s exkurzemi do vlastních pracovišť knihovny a informačních center, ale také do míst s velkým počtem informačních zdrojů (např. v r. 2009 byla realizována exkurze do Národní knihovny v Praze a Moravské zemské knihovny v Brně, v květnu 2010 jsou realizovány tři návštěvy Moravské zemské knihovny v Brně s odborným výkladem a způsoby přístupů k informačním zdrojům).

Nejnovější realizace informační výchovy se zaměřením na využívání informačních zdrojů se uskutečňuje v současné době v rámci Mendelovy interní univerzity (MIU), projektu spolufinancovaném Evropským sociálním fondem v operačním programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost (CZ.1.07/2.2.00/07.0158), kdy byly vybrány cílové skupiny zaměstnanců, pedagogů a vědeckých pracovníků univerzity, v nichž se budou realizovat kurzy, mezi něž byl zařazen i kurz s názvem „Informační technologie“, jehož obsahem je představení informačních zdrojů obecně a zpřístupněných na univerzitě, se způsoby a možnostmi jejich vyhledávání a využívání, následně pak technologie práce s informacemi. Nyní probíhá příprava studijních opor a již v akademickém roce 2010/11 proběhne pilotní kurz. Řešení projektu probíhá až do 06/2012 a jeho udržitelnost je minimálně dalších 5 let po skončení řešení, proto budou kurzy opakovány v následujících obdobích pro další cílové skupiny.

PRAKTICKÉ ZKUŠENOSTI

Z uvedeného přehledu vzdělávacích aktivit vyplývá, že na Institutu celoživotního vzdělávání jsou dlouholeté zkušenosti s výchovou uživatelů k využívání informačních zdrojů. Je jasné, že před dvaceti léty bylo možno využívat pouze klasické informační zdroje, postupně se však na univerzitě vybudovala pracoviště knihoven a informačních center, kde se umožnil i volný výběr a přístup k elektronickým zdrojům prostřednictvím internetu, čímž se značně rozšířily možnosti využívání informačních zdrojů, ale bylo také třeba rozšířit vzdělávací aktivity pro jejich uživatele. Současní řádní studenti jsou již počítačově gramotní, avšak v oblasti využívání informačních zdrojů stále nedosahují potřebné odborné úrovně. Tím horší je situace v celoživotním

vzdělávání, kde se setkáváme i s nízkou úrovní znalostí využívání výpočetní techniky a tím i přístupu k elektronickým informačním zdrojům, bohužel však i s malým využíváním klasických informačních zdrojů.

K získání praktických zkušeností v právě probíhajícím akademickém roce 2009/2010 bylo položeno 5 otázek v rámci dvou praktických cvičení celkem 50 posluchačům a byly zjištěny následující - možná i v některých případech šokující - odpovědi:

Otázka 1: Máte aktivovaný průkaz čtenáře Ústřední knihovny MENDELU?

Ano: 25 Ne: 25

a využíváte jejich služeb:

Ano: 17 Ne: 33

Otázka 2: Kolik knižních jednotek (učebnic, skript, ostatních) jste si vypůjčil, případně zakoupil ke svému studiu v uplynulém semestru (z libovolné knihovny, knihkupectví nebo jiného zdroje):

Knih a učebnic:	14 x žádnou	20 x 1 až 3 ks	16 x 4 a více ks
Skript	8 x žádná	27 x 1 až 3 ks	15 x 4 a více ks
Ostatních	7 x 1 až 4 ks	- celkově 19 ks	

Otázka 3: Jaké vyhledávače na internetu obvykle používáte ke studijním účelům?

Google.cz (včet. Scholar, Book) - 50 (všichni)

Seznam.cz - 16

Wikipedia.org - 15

Další jednotlivě (atlas, centrum, yahoo, mozilla firefox, atd.)

Otázka 4: Setkal jste se s elektronickým časopisem nebo elektronickou knihou (bez ohledu na způsob využití – pro vzdělávání nebo pro osobní účely)?

Ano: 47 Ne: 3

Otázka 5: Na kterou oblast informačního vzdělávání by měla být výuka podrobněji zaměřena:

Převážné požadavky (odpovědi byly formulovány slovně, ne všichni odpověděli):

- vyhledávání literatury na internetu (15 x);
- informační zdroje pro seminární a závěrečné práce (12 x);
- správné citování informačních zdrojů (12 x);
- elektronické informační zdroje (8 x);
- profesionální vyhledávání a vyhledávače (8 x).

I z tohoto jednoduchého průzkumu na začátku semestru provedeného u relativně malého počtu posluchačů v celoživotním vzdělávání před zahájením výuky vyplývá, že nejsou dostatečně využívány nabízené knihovnicko-informační služby, i když se většina studujících již setkala s elektronickými zdroji, zůstává prakticky jediným vyhledávačem pro veškeré studijní účely google.cz.

Na druhé straně je však patrná snaha po získání dalších možností při získávání potřebných informačních zdrojů ke studiu, zvláště při vyhledávání na internetu pro seminární a závěrečné práce, ale také pro jejich správné citování – to je zejména potřebné vyzdvihnout, protože je zde snaha o dodržování autorské etiky a autorského zákona. Bohužel nikdo se na počátku výuky nezmiňuje o vyhledávání v nabízených elektronických databázích – to je proto hlavním úkolem informačního vzdělávání, aby se posluchačům ukázaly široké možnosti, které univerzita financuje a nabízí k využití v odborném vzdělávání. Nemalé finanční prostředky, které univerzita věnuje na nákup licencí a konsorciálních přístupů k databázím, zřejmě od studujících nepřinášejí potřebnou efektivnost.

JAK NABÍZET UŽIVATELŮM INFORMAČNÍ ZDROJE

Z průběhu výuky během semestru, kdy se kromě standardního obsahu předmětu zaměřujeme také na splnění specifikovaných požadavků, vyplynulo, že zájem studujících je především orientován na vlastní tvorbu seminárních, závěrečných, bakalářských nebo magisterských prací, pro které potřebují vyhledávat a využívat klasické a elektronické informační zdroje. Proto je naší snahou ukázat na disponibilních zdrojích možnosti vyhledávat informační prameny ke konkrétním tématům, která mají jednotliví studující zadána. To vede k úspěšným výsledkům, protože vidí, jaké široké možnosti jim informační zdroje poskytují. Následně je však také vedeme ke správnému citování vyhledaných a použitých pramenů, a to nejčastěji s dnes již inovovaným citačním generátorem verze 2, který jim rovněž usnadňuje tvorbu prací.

Poměrně často se setkáváme také s požadavky na vyhledávání informačních zdrojů při podávání žádostí o různé projekty. Za pracovníky informačních služeb i vyučujícími pak přicházejí řešitelé, a to nejsou jen studenti, kteří potřebují poradit. Je to také způsob výchovy přístupu k informačním zdrojům v celoživotním vzdělávání formou vyvolané praktické potřeby. Zde právě ochota a dobrý pedagogický přístup těch, kteří vysvětlují, sehrává velmi příznivou úlohu. Řešitelé se tak stávají vděčnými uživateli.

Obecná zásada, že studující, ale také obecně i zaměstnanci univerzity, se zaměřují převážně na ty oblasti, které vyvolává jejich praktická potřeba, vede k tomu, že uživatelům musí být nabízeny přístupy k informačním zdrojům nikoliv teoreticky, ale prakticky – v konkrétních případech a vycházet vždy ze zadání jednotlivých studujících, kterým tak na jejich příkladech ukážeme, jak vyhledávat v databázích nebo elektronických katalozích a zároveň předvedeme, že existují i jiné vyhledávače, než které užívají, jako např. Google, že jsou možnosti pokročilého vyhledávání v kombinaci parametrů. Je zajímavé, jak velmi příznivý ohlas a také značné využití v klasických zdrojích má v posledním období Jednotná informační brána.

Nesporně potřebnou oblast pro řádné studium i celoživotní vzdělávání ve všech oborech tvoří informační zdroje. Toho jsou si vědomi i studující, kteří uvádějí, že nároky, které jsou kladeny na studenta, jsou stále vyšší a pokud studující nedokáže informace náležitým způsobem vyhledat, seřadit, zpracovat a využít, jeho odbornost ve škole, ale také cena na trhu práce přímou úměrou klesá.

Nesmíme se proto nechat odradit dočasnými dílčími neúspěchy a nízkým zájmem o využívání dnes velmi široké nabídky klasických a elektronických informačních zdrojů – nabídka je vysoká, poptávka poněkud nižší, ale to vyplývá i z oborového zaměření databází – nikdo totiž nepotřebuje využívat všechny obory. V celoživotním vzdělávání musíme informovat studující ve všech formách studia o existenci informačních zdrojů a učit je efektivně využívat. Je to činnost dlouhodobá, ale jistě přinese úspěchy.